

"EDEBİYAT EĞİTİMİ"NDE "EDEBÎ METİN"İN

YERİ VE ANLAMI

İsmail ÇETİŞLİ*

Özet

Ülkemizdeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin çeşitli sahalarında farklı nitelikte birçok problemin yaşanmakta olduğu, bilinen bir husustur. Bunlardan birisi, "edebiyat eğitimi" alanındaki "edebî metnin yeri ve anlamı" problemidir.

"Edebiyat eğitiminde edebî metnin yeri ve anlamı" konusunun yeniden tartışılıp irdelenmesinde fayda vardır. Çünkü ilköğretimden üniversiteye kadarki edebiyat eğitiminde zaman zaman görülen teorik ve soyut bilgilerin esas alınması, "eğitim"den çok "öğretim"in öne çıkarılması, çağdaş metotlardan uzak kalınması yüzünden istenilen sonuca ulaşamamaktadır.

Bize göre, edebiyat eğitiminde öncelik, "öğretim"e değil, "eğitim"e verilmeli; estetik yaklaşım içinde ve çağdaş çözümlene yöntemleri çerçevesinde "metin" merkezli bir eğitim yapılmalıdır. Edebiyat eğitiminde, genç beyin ve ruhların estetik duyu ve duyarlılıklarının ortaya çıkarılması, geliştirilip zenginleştirilmesi; yine onlara estetik çerçevede içinde millî ve evrensel değerlerin tanıtılması, dilin incelik ve zenginliklerinin fark ettirilmesi amaçlanmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, edebiyat, edebiyat eğitimi, edebî metin, metin tahlili

Giriş

Bir parça ilgilenenler veya ilgi duyanlar gayet iyi bilirler ki, eğitim, -bırakın bir yazı sınırları içinde irdeleyivermek- kitaplar dolduracak kadar çok çeşitli ve çok boyutlu bir "problem"ler alanıdır. Ana okulundan üniversiteye, yerel yönetimlerden bakanlığa, aileden topluma, okuldan çevreye, öğretmenden öğrenciye, müfredattan kitaba, dilden içeriğe, amaçtan metoda, araç-gereçten kılık-kıyafete kadar uzanabilen âdeta problemler yumağı bir saha. Söz konusu problemler, ilk plânda birbirinden çok farklı gibi görünseler de, gerçekte biri diğerinden ayıramayacak kadar iç içe ve zincirleme bir hâl arz ederler. Dolayısıyla sahanın herhangi bir yerinde yaşanan arıza, domino taşları gibi, sistemin bütünü felç edecek seviyede tesire sahip olabilir.

Yazımız, böylesi geniş ve bir yığın problemle yüz yüze olan eğitim olgusunun önemli bir alanındaki önemli bir konusu ile sınırlı tutulmuştur. Üzerinde durulacak saha “*edebiyat eğitimi*”, konu da bu sahada “*edebî metnin yeri ve anlamı*”dır. “*Türkçe eğitimi*”nin de çok büyük ölçüde edebiyat eğitimi ile iç içe olduğu; dolayısıyla “*edebî metnin yeri ve anlamı*” meselesinin bu alanı da çok yakından ilgilendirdiği açıktır. Bu sebeple ele alacağımız konu, ilköğretimden üniversiteye kadarki bütün eğitim kademelerinde geçerlidir. Amacımız, yirmi beş yıldır bilfiil yaşadığımız tecrübelerin ışığında, edebiyat eğitiminde edebî metnin yeri ve anlamına dâir görüş, kanaat ve tekliflerimizi ortaya koymak ve bunları meslektaşlarımızla paylaşmaktır.

Yazıda -yeri geldikçe-, edebiyat eğitimini yakından ilgilendiren *eğitim, sanat, edebiyat, edebî metin, metin tahlili, edebiyat bilimi, edebiyat bilimcisi, edebiyat eğitimi* gibi bazı kavramlar üzerinde durmamız faydalı olacaktır. Zira, pek çok alanda olduğu gibi, edebiyat eğitimi sahasında da yaşanmakta olan problemlerin kaynaklarından birisi, kavram yetersizliği ve kavram kargaşasıdır. Unutulmamalıdır ki, edebiyat eğitiminin meselelerini çözmeye kalkışan eğitim bilimcisi, edebiyat eğitimini fiilen üstlenen edebiyat öğretmeni/hocası ve söz konusu eğitimin muhatabı durumundaki öğrenci, sahanın temel kavramlarını çok iyi bilmediği ve zihninde billurlaştıramadığı sürece, sarf edilecek onca emek, zaman ve gayretin sonucu, zihni kaostan başka bir şey olmayacaktır.

Üzerinde durduğumuz alanın ana kavramı olan “*edebiyat*”, dilimizin dinamik tarihi içinde birkaç farklı mânâda kullanılmış ve hâlen de kullanılmaktadır (Bilgegil, 1980). Ancak farklı mânâdaki bu kullanımlarda -çoğu zaman birbirine karıştırıldığından- birtakım yanlışlıklara düşülmektedir. Edebiyat öğretmenleri ve bilimcilerinin, sık sık “*sanatkâr*”lıklarıyla sorgulanmaya kalkışılması veya Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin, şair ve yazar yetiştirmek üzere “*sanat eğitimi*” verdikleri zannı, söz konusu kavram kargaşasına küçük bir örnektir (Burada edebiyat öğretmenleri ve bilimcilerinin, -“*sanatkâr*” olmasalar bile- ciddî bir “*sanatkârlık eğitimi*” almalarının lüzumuna; bunun da Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri tarafından üstlenmesi icap ettiğine olan inancımızı ifade etmek isteriz.).

Edebiyat kavramının dilimizdeki ilk ve en yaygın olarak kullanılan anlamlarının başında, “*dille yapılan güzel sanat dalı*” gelir. Yani *yazar ve şâirin dili/kaleminden çıkan ve estetik değere hâiz olan eserlere “edebiyat”; bu kişilerin icra ettikleri sanata da “edebiyat sanatı” denir.* Bu bağlamda Yahya Kemal Beyatlı, bir edebiyat sanatkârı; onun kaleme aldığı “*Süleymaniye’de Bayram Sabahı*” ise bir edebiyat eseridir.

Edebiyat kavramının yaygın olarak kullanılan ikinci anlamı ise; “*edebiyat eseri ve sanatı ile ilgili araştırma, inceleme, değerlendirme çalışmaları ile bu çerçevedeki eğitim ve öğretim faaliyetleri*”dir. Yani, edebiyat eserlerinin tamamı veya herhangi birisi ile ilgili her türlü araştırma, inceleme, tahlil ve tenkit çalışmaları, edebiyatın dünden bugüne uzanan süreçteki tarihini yazma çabaları, edebiyat sanatının mahiyeti ve niteliklerini tespit etme gayretleri, edebiyat eseri-okuyucu/toplum ilişkisi ortaya koyma arzuları, edebiyat eğitimi-öğretimine dâir faaliyetler ile zikredilen çalışma alanlarında kaleme alınan eserlerin isimlendirilmesinde de edebiyat kavramı kullanılmaktadır. “*Edebiyat öğretmeni/hocası, edebiyat bölümü, edebiyat dersi, edebiyat tarihi, edebiyat eleştirisi, edebiyat teorisi, edebiyat literatürü...*” gibi tamlamalarda, kavramın ikinci anlamı söz konusudur.

Kabul edelim ki bu ikisi; yani edebiyat sanatı ile bu sanat üzerine yapılan inceleme, araştırma çalışmaları ve bu çerçevede ortaya konan eserler, birbirinden tamamıyla farklı ve

başka şeylerdir. Zira birincisi bir tür sanat, ikincisi ise bir tür bilgi veya bilimdir. O hâlde sanatkârın ortaya koyduğu sanat eseri ile o sanat veya sanat eseri üzerinde yapılan çalışmaları birbirinden ayırmamız; buna göre de her biri için farklı kavramlar kullanmamız çok daha doğru ve lüzumlu olacaktır. İşte bu noktada, “**edebiyat sanatı**”ndan sonra “**edebiyat bilimi**” kavramıyla karşılaşırız.

Edebiyat bilimi, -adı üstünde- edebiyat sanatının bilimidir. Bir başka ifadeyle; *edebiyat eserlerinin tamamı veya herhangi birisi ile ilgili her türlü araştırma, inceleme, karşılaştırma, tahlil ve eleştiri çalışmaları ile edebiyat sanatının mahiyeti ve niteliklerini, dünden bugüne uzanan süreçteki tarihini ortaya koymaya yönelik faaliyetlerle bu faaliyetlerin sonucunda ortaya konan bilgi birikimine edebiyat bilimi denir.* Nasıl insanın geçmişi (tarih), iç dünyası (psikoloji), fizyolojisi (tıp), toplumsal hayatı (sosyoloji) veya yer yüzü (coğrafya, jeoloji), bitkiler (biyoloji), hayvanlar (veterinerlik), din (teoloji, ilâhiyat), bilimin konusu olmuş ve bu çerçevede zamanla bağımsız bilim dalları teşekkül etmişse; edebiyat sanatı çevresinde de bir bilgi alanı ve bilim dalı oluşmuş ve oluşmaktadır.

XX. yüzyılda müstakil olma eğilimi gösteren edebiyat bilimi, yaratıcılığı değil, yaratıcı zekâ ve ruhun vücut verdiği edebî eserlerin araştırılması, incelenmesi, değerlendirilmesi ve öğretilmesini esas alan bir disiplindir. Edebî eserin oluşum şartlarından onun bünyesinde yer alan her tür duygu, düşünce, hayal ve fikir unsurlarına; edebî eserin tür veya yapısına ait özelliklerden dilin kullanılış biçimlerine; edebiyat tarihi içindeki yerinden edebî gelenekle olan bağlantısına; edebiyat sanatının ne olup olmadığından okuyucu ile olan ilişkisine kadar uzanan hususların araştırıp incelemesi, edebiyat biliminin işidir. Edebiyat biliminin objesi, hareket noktası, faaliyet alanı ise, bizzat edebiyat eseri ve onun estetik dünyasıdır.

Edebiyat bilimi, sosyal bir bilim dalıdır. Sosyal bilim dalı olması, onda pozitif bilimlere has metotların yüzde yüz geçerli olmasına imkân vermez. Zira pozitif bilimlerle sosyal bilimlerin konuları, objeleri birbirinden çok farklıdır. Edebiyat biliminde, pozitif bilimlerdeki gibi genel-geçer kanunlar bulma gayret ve teşebbüsleri, çoğu zaman başarıya ulaşamamıştır. Çünkü Yunus Emre’yi veya Yahya Kemal’i bilinen mevkilerine yükselten husus, diğer sanatkârlarla olan ortaklıkları değil, bilâkis kendilerine has karakteristik ferdî özellikleridir. Bu husus, elbette ki edebiyat biliminin bütünüyle başıboş, keyfi, sübjektif ve herhangi bir metottan uzak bir disiplin olduğu anlamına gelmez ve gelmemelidir de.

Edebiyat biliminin yukarıda belirtmeye çalıştığımız çalışma sahası bugün, -hızla artan bilgi birikimi sonucu- kendi içinde alt dallara ayrılma eğilimi içindedir. Bunlar; *edebiyat teorisi, edebiyat tenkidi, edebiyat tarihi, edebiyat sosyolojisi, mukayeseli edebiyat ve edebiyat eğitimi*’dir. Söz konusu bölünmeye rağmen bu altı dal arasında son derece sıkı ilişkilerin mevcut olduğu da unutulmamalıdır. Bunun içindir ki, edebiyat teorisi olmadan tenkidi, edebiyat tenkidi olmadan edebiyat tarihi, edebiyat tarihi olmadan edebiyat sosyolojisi; edebiyat teorisi, tarihi, tenkidi, sosyolojisi olmadan da edebiyat eğitimi olamaz.

Bu noktada, yukarıdaki açıklamaların ışığında, sanırım bir sonuca gidebiliriz artık. Edebî eserleri, belli metotlara bağlı kalarak ve olabildiğince objektif bir biçimde araştıran, inceleyen, eleştiren; bu çerçevede onların tarihini ortaya koyma gayreti içinde olan insanlara “*edebiyat*”

bilimcisi"; sahip olduğu bilgi ve tecrübe birikimini birtakım pedagojik metotlar çerçevesinde öğrencilerine aktarmaya çalışarak onları eğitmeyi amaçlayan kişilere ise "*edebiyat eğitimcisi*" denir. Edebiyat eğitimcisi, insanoğlunun (dünya edebiyatı) veya bir milletin (Türk edebiyatı) varolduğu günden bugüne edebiyat sanatı sınırları içerisinde ortaya koyduğu sanatı veya eserleri, metotlu bir yaklaşımla inceleyerek, değerlendirerek, eleştirerek; eğitim bilimlerinin verileri doğrultusunda öğrencilerine anlatan, öğreten, tanıtan; bu bağlamda genç insanların sahip oldukları estetik zevklerini geliştirip terbiye eden insandır. Buradan anlaşılır ki edebiyat öğretmeni/hocası, hem edebiyat bilimcisi hem de edebiyat eğitimcisidir. Çünkü edebiyat eğitimi, mutlak mânâda edebiyat bilimi üzerine oturan/oturtulması gereken bir tür eğitim-öğretim faaliyetidir.

Burada gerek üzerinde durduğumuz saha, gerekse eğitimin bütününe çok yakından alâkadar eden önemli bir hususa dikkat çekmek isteriz. Bahis konusu hususu; "*Eğitim mi yoksa öğretim mi?*" sorusuyla somutlaştırabiliriz. Sanırız eğitimin geneli veya edebiyat eğitiminde yaşanan sıkıntılardan bir kısmı, "*eğitim*" ile "*öğretim*" kavramları ekseninde söz konusu olan kavram kargaşasından; bu iki kavramın belirlediği faaliyet tarzı arasındaki tereddütlerden veya bilinçsiz tercihlerden kaynaklanmaktadır. Kabul edelim ki, en yetkili kişi ve kurumlarda bile bu iki kavram, hem anlamlandırmada hem de uygulamada birbirine karışıyor/karıştırılıyor. Adında temel görevinin "*eğitim*" olduğunu vurgulayan bakanlığın, bu görev için tayin ettiği kişilere "*öğretmen*" sıfatı vermesi, söz konusu kargaşayı yansıtmıyor mu? Hâlbuki en basit bir sözlükte bile bu iki kavramın birbiriyle tamamen örtüşmediğini görmek hiç de zor değildir.

Eğitimde asıl olan, bilinmeyen bir iş, davranış, yaşayış, duyuş, ifade ediş konusunda kişinin eğitilmesi, terbiye edilmesi, tecrübe kazandırılması ve yetiştirilmesidir. Bir başka ifadeyle kişinin doğuştan sahip olduğu yeteneklerin ortaya çıkarılması, işlenip geliştirilmesi; mensubu bulunduğu topluma ve insanlığa ait değerlerin kazandırılması; böylece yeteneklerini en üst seviyede kullanabilen, kendi ayakları üzerinde durabilen bir insanın yetiştirilmesi eğitimin işidir. Söz konusu faaliyetin içinde elbette ki öğretim/öğrenim de vardır, ama bu tür bir faaliyet ikinci sırada gelir. Zira öğretimde, eğitmek asıl amaç değildir. Bilen (öğretmen), bilmeyene (öğrenci) bilgiyi aktarmak ve öğretmekle öğretimi gerçekleştirmiş olur.

Durum bu olunca, bütün alanlarda olduğu gibi, edebiyat alanında da bir karara varmak zorundayız. "*Edebiyat eğitimi mi yoksa edebiyat öğretimi mi?*" Bugüne kadar gördüklerimiz ve yaşadıklarımız, bizi şu kanaate götürdü. Türkiye’de ilk okuldan üniversiteye kadarki bütün kademelerde ve bütün alanlarda çok büyük ölçüde eğitim değil, öğretim faaliyeti icra edilmektedir. Edebiyat eğitimi alanında da durum bundan farklı değildir. İlköğretim, ortaöğretimde veya üniversitede, şiir, hikâye, roman, tiyatro türleri; hece ve aruz vezninin kalıpları; gazel, koşma, terkib-i bend, sone nazım şekilleri; tezat, teşbih, tevriye, cinas söz sanatları; romantizm, realizm, sürrealizm, sembolizm akımları hakkında bütünüyle soyut ve kalıplaşmış birtakım bilgilerin aktarılması/öğretilmesi/ezberletilmesi, genç nesillerin edebiyat sanatının incelikleri ve değerlerini anlamaları, nüfuz etmeleri, hatta sezmelerine imkân verir mi? Böyle bir faaliyet, onların hangi melekelerinin ortaya çıkarılması ve eğitilmesine hizmet eder? Daha da önemlisi, edebiyat bu mu?

Yazının başından sonuna kadar olan izahlarımızda da fark edilecektir ki, biz, edebiyat sahasında eğitim ile öğretimin çok iyi sentez edilmesi; söz konusu sentezde de eğitimin ağırlık

taşıması ve ön plânda tutulması gerektiği kanaatindeyiz. Öğretim, bu süreçte hiçbir zaman ihmal edilemeyecek bir destek güç olarak eğitimin hemen yanı başında yer almalıdır.

Tekrar konumuza dönelim. Edebiyat eğitimi ile ilgili olanlar, bu faaliyetlerinin henüz başında, “*Edebiyat eğitiminde edebî eserin yeri ve anlamı nedir/ne olmalıdır?*” gibi önemli bir soru ile yüz yüze kalırlar. Hiç şüphesiz, gerçekleştirilecek eğitimin doğruluğu ve başarısı, soruya bulunacak cevabın doğruluğu ile paralel olacaktır. Önce edebiyat eğitiminde “*edebî eserin yeri*”, daha sonra da “*edebî eserin anlamı*” meselesine cevap bulmaya çalışalım.

Bize göre, edebiyat bilimcisi gibi, edebiyat eğitimcisinin de her seviyedeki faaliyetinde temel hareket noktası ve hemen hemen biricik objesi edebî eser, yani edebî metindir. Edebî eserden soyutlanmış bir edebiyat eğitimi düşünülemez. Bir başka söyleyişle, edebî eserin ihmal edildiği ve sadece edebiyat tarihi, edebiyat teorisi, edebiyat tenkidi, edebiyat sosyolojisi veya sanatkârların biyografilerinin esas alındığı bir faaliyete, edebiyat eğitimi denilemez. Böyle bir gayret, son derece soyut birtakım bilgilerin genç beyinlere yüklenilmesinden başka bir işe yaramayacaktır. Bir daha vurgulayalım ki edebiyat, bizzat şair veya yazarın kaleminden çıkmış estetik değere hâiz edebî metinlerdir. Metin merkezli edebiyat eğitiminde elbette, onu var eden sanatkâr, içinde hayat bulduğu toplum ve şartlar, bağlı bulunduğu edebî gelenek ve mektep, büyük önem taşır. Hatta felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, ilahiyat, dilbilim gibi disiplinlerden de faydalanmak gerekir. Bizim burada vurgulamak istediğimiz, edebî metnin merkeze alınması ve onun kendisi dışındaki amaçlara alet edilmemesidir.

Burada bir parça metin kavramı üzerinde durmamız sanırız faydalı olacaktır. Genel mânâsıyla metin; herhangi bir konu veya olayın dil vasıtasıyla -yazılı veya sözlü olarak ifadesinden oluşan söz bütünüdür. Yani; herhangi bir konu veya olayı açıklamak/anlatmakla görevli kelimeler, ibareler, deyimler, cümle ve cümlecikler, paragraflardan oluşan “*söz ve söylem bütünü*”ne metin denir. Edebiyat biliminin kastettiği ve edebiyat eğitiminde esas olması gereken *edebî metin* ise; *herhangi bir duygu, düşünce, hayal, intiba ve olayın dil vasıtasıyla, ama edebîlik değerine hâiz bir biçimde ifadesinden oluşan “söz ve söylem bütünü”dür.* Şâir veya yazarın kaleminden çıkmış şiir, hikâye, roman, tiyatro metinleri gibi. Söz ve söylemin metne dönüşmesindeki temel kriter, anlam ve mantık bütünlüğüdür.

Faaliyetlerinin merkezine edebî metni koyan edebiyat eğitimcisi, söz konusu objeye hangi bakış açısı ile yaklaşmalı, onun karşısında nasıl bir tavır takınmalıdır? Bu sorunun cevabını, edebî eserin varlık sebebi ve tarzında aramamız gerekir. Edebî metin, edebiyat sanatının somut hâli olan bir sanat objesidir. Tıpkı bir beste, bir tablo, bir heykel gibi. Sanat eseri olma bakımından edebî metnin onlardan farkı yoktur. Güzel sanat eserlerini temelde birbirinden ayıran ve onların farklı isimlendirilmelerine zemin hazırlayan asıl unsur, kendilerini var eden malzemeleridir. Bu açıdan bakıldığında edebiyat, “*dil*”de hayat bulmuş/bulan bir güzel sanat dalıdır.

O zaman edebiyat eğitimcisinin hiçbir zaman hatırandan çıkaramayacağı en önemli gerçek, edebiyat eserinin çok açık bir güzellik objesi, sanat eseri olduğudur. Dolayısıyla o, işinde “*estetik bakış açısı*”nı esas almak durumunda olan bir tür sanat eğitimcisidir. Görevi, edebî metinden aldığı hazla genç insanların ruhlarındaki güzellik duygu ve duyarlılıklarını ortaya çıkarmak, geliştirip zenginleştirmek ve terbiye etmektir. Böylece her gün biraz daha maddileşip sığılaşan insan hayatına yeni kapılar aralamak, ruhların güzele olan susuzluğunu

dindirmek, hayatın ve tabiatın daha derinden duyulup anlaşılmasını sağlamaktır (Sanırsız burada, öğretim'i değil de eğitim'i esas almamızın sebebi biraz daha aydınlanmıştır.).

Varoluşundaki -biricik değil- birinci amaç "güzellik" olan edebiyat eserinden, elbette -estetik haz vermesinin dışında- birçok "fayda" da temin edilebilir. Onun eğitimin vazgeçilemez objelerinden biri olmasında, bu tür faydacı işlevlerinin önemli rolü vardır. Edebiyat eğitimcisi de bunlardan geniş ölçüde faydalanır ve faydalanmalıdır. Bizim burada söylemek istediğimiz, edebiyatın bir sanat, edebî metnin de bir sanat eseri olduğunun asla unutulmaması ve ona yaklaşmada estetik bakış açısının esas olmasıdır. Çünkü edebiyat eğitiminde sıkça karşılaşılan hastalıklardan birisi, didaktik, ahlâkî ve ideolojik bakış açısı ve yaklaşım tarzına tutsak olunmasıdır. Maalesef edebiyat eğitimcilerimizden bazıları, kendilerini "sanat memuru" olarak niteleyen Ahmet Hâşim'in şikâyetlerini yerden göğe kadar haklı çıkarmak istemişçesine, edebî eseri sadece içeriğiyle değer taşıyan sıradan bir metin olarak görmekte; bir ahlâk risalesi, didaktik kitap veya ideoloji manifestosu zannetmektedirler (Ahmet Haşim, 1996, 69-77). Edebî metin karşısında doğru ve sağlıklı bir bakış açısından ne ölçüde uzak ve yoksun olduğumuzu bundan daha somut ortaya koyacak başka bir örneğe ihtiyaç yoktur sanırım. Çünkü edebiyat eseri ne bir ahlâk risalesi, ne bir didaktik kitap, ne de bir ideoloji manifestosudur. Herhangi bir metnin varoluşundaki biricik veya birinci amaç "fayda" ise, ona edebiyat eseri denilemez; edebiyat eserine de bütünüyle faydacı bir bakış açısıyla yaklaşamaz.

Tekrar asıl konumuza dönelim ve edebiyat eğitiminde yaşanan problemleri irdelemeye devam edelim. Edebî metnin ele alınmasında sıkça karşılaşılan problemlerden bir başkası, takip edilecek sağlam ve sağlıklı bir metot yokluğu veya yoksulluğudur. Edebiyat bilimcisi veya edebiyat eğitimcisi, edebî metne yaklaşmada nasıl bir metot takip etmelidir? Çünkü metotsuz, bölük pörçük, keyfî ve rastgele bir faaliyet bizi ne edebiyat bilimine ne de edebiyat eğitime götürür. Edebiyat eğitimde "ne" okuttuğumuzun önemini kimse inkâr edemez, ama "nasıl" okuttuğumuz ondan hiç de az önemli değildir.

Yukarıda vurgulandığı gibi, edebiyat eğitiminin temel objesi, edebî metindir. Bu tespitten sonra sağlam ve sağlıklı bir metoda ihtiyaç vardır. Son yüzyılda ve özellikle yakın dönemlerde edebî metnin incelenmesinde pek çok metot geliştirilmiştir. Yeni eleştiri, yapısalcılık, hermeneutik, metinbilim, dilbilim, göstergebilim, anlambilim, stilistik... bunlardan bazılarıdır. Burada bunların izahına kalkışacak değiliz elbette. Ancak edebiyat eğitimcilerimize tavsiyemiz, adı geçen metotlar hakkında -uygulamada kullanabilecek seviyede- bilgi ve tecrübe sahibi olmaları ve derslerinde bunlardan faydalanmalarınıdır. Bunun da ötesinde, hiç olmazsa, yine bu metotlardan hareketle bir "metin tahlili" tarzı geliştirmeleri ve edebî metne yaklaşmada -en genel mânâda da olsa- "metin tahlili metodu"nu esas almalarıdır.

XX. yüzyılın başından itibaren Batı'da görülmeye başlanıp giderek yaygınlık kazanan metin tahlilinin en temel amacı, edebî eseri, sistematik biçimde ve bir bütün olarak çözümlenektir. Çözümleme gayretinin amacı ise, eseri -en azından- muhteva, yapı, dil ve üslûp bakımından anlama, değerlendirme ve anlatmadır. Zira her okuyucunun edebî eserin dilini çözüp onun semboller dünyasına bütünüyle nüfuz edebilmesi; mesajını tam ve doğru

olarak algılayabilmesi ve ondan beklenen estetik hazzı tadabilmesi çoğu zaman mümkün olamaz. İşte metin tahlilcisi bu noktada devreye girerek, eser ile okuyucu/öğrenci arasındaki iletişimin çok daha sağlam ve sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi görevini üstlenir. Bu itibarla metin tahlili, eser-okuyucu arasında köprü durumundadır. Yoksa -bazılarının zannettikleri gibi- metin tahlili, metnin bilinmeyen kelimelerini sözlüklerden bulmak, manzum metinleri nesre çevirmek, vezni ve kafiyesi üzerinde oyun oynamak, nazım şekli, nazım birimi ve edebî sanatlarını tespit etmek, konusu üzerinde sübjektif nutuklar çekmek değildir. Esere yaklaşımda, onun edebîlik sırrını çözme, ihtiva ettiği anlam dünyasını kendi bütünlüğü içinde kavrama dışında herhangi bir amaç hedeflendiği müddetçe, o faaliyetin adına metin tahlili demek zordur.

Kısacası metin tahlili; herhangi bir edebî eserin, bütünlüğü içinde, ama o bütünü oluşturan her türlü unsurun (mânâ, yapı, dil, üslûp vb.)en ince ayrıntılarına varıncaya kadar belli bir metoda bağlı olarak ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır (Çetişli, 2004).

Edebiyat eğitimcisi, metin tahlili amacıyla edebî esere yaklaşırken hiç olmazsa şu hususları gözden uzak tutmamalı ve onu bu çerçeve ve anlayış içinde ele almalıdır.

Edebî metin, pek çok farklı unsurdan meydana gelmiş bir “bütün”, estetik bir “terkip”tir. Muhteva, yapı, dil, bu terkinin ana unsurlarını; kelime, ibare, cümle, paragraf, metin halkası, bölüm; mısra, bend, nazım şekli; vezin, kafiye, redif, lâfız ve mana sanatları; konu, tema, anafikir, mesaj; olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, anlatıcı vb. şeyler de ana unsurların alt unsurlarını oluştururlar. Bununla birlikte edebî eser, söz konusu ana ve alt unsurların basit ve alelâde toplamından teşekkül etmiş sıradan bir metin de değildir. Onu sanat eserine dönüştüren sır, söz konusu unsurların sanat potası içinde ferdî ve orijinal bir biçimde sentez edilebilmesindedir. Sentezde ortaya konan ferdî ve orijinal tavır, aynı zamanda sanatkârın “üslûp”unu verir. Metin tahlilinde bize düşen görev, bu bütünden herhangi bir unsuru ihmal etmeden, herhangi bir unsuru ikinci plâna atmadan ve bütünlüğünü zedelemeyen sistematik bir biçimde eseri çözümlenmek ve onun estetik sırlarını ortaya koymak, en azından sezdirmeğidir.

Edebiyat eserinin ana konusu, “insan”dır. Hayatı ve çevresi ile insan, içi ve dışıyla insan, duygu ve düşünceleriyle insan, dünü, bugünü ve yarınıyla insan... Hiçbir edebî eser düşünülemez ki, insanın şu veya bu yönüne ışık tutmasın; hiçbir insanî mesele düşünülemez ki, şu veya bu seviyede edebiyat eserine girmemiş olsun. Buradan hareketle denilebilir ki edebiyat, insan gerçeğinin estetik ifadesi peşindedir. Ancak edebî metindeki gerçek, hiçbir zaman yaşanmış veya yaşanmakta olan gerçeğin birebir kopyası değildir. Özellikle hikâye, roman ve tiyatro metinlerinde bu tür bir hataya düşmekten sakınılmalıdır. Sanatkâr, dış dünyadan temin ettiği malzemeleri eserinde kullanırken, önce onları belli bir seçme ve ayıklamaya tâbi tutar. Bu aşamada onlara, -isterse- muhayyilesinden birtakım ilâveler yapabilir. İkinci aşamada ise bu malzemeyi kendine has estetik anlayış ve yaratma tarzı çerçevesinde düzenler ve kurgular. Dolayısıyla sanatkârın edebî eserde dile getirdiği gerçek, öncelikle kendi mizacı, dünya görüşü, ruh hâli süzgecinden geçirilmiş yoruma dayalı ferdî ve sübjektif bir gerçektir. Bu sebeple edebiyat eseri, bünyesinde barındırdığı bütün unsurları ve özellikle “bütün”de ifadesini bulan terkihiyle “*kurmaca/itibârî*” bir metindir.

Edebî metin, gerçeğin algılanışı ve kurgulanışı kadar, ifade edilişi bakımından da farklı ve kendine has bir özelliğe sahiptir. İlimde gerçek, son derece yalın, açık ve düz bir biçimde ifade edilirken objektif ve rasyonalist bir tavır esas alınır. Hâlbuki sanat eserine bu tür bir sınırlama ve ön şart getirilemez. Edebiyat eserinde gerçeğin ifadesi, çoğu zaman bir hayli kapalı ve muğlaktır. Bunun ötesinde kullanılan semboller, imajlar, alegoriler, mazmunlar, mecazlar ve diğer sanatlar, edebiyat eserinin anlam dünyasını daha da muğlaklaştırır. Ayrıca edebiyat eserinin gerçeği anlatmasında gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir özellik, estetik olmasıdır. Herhangi bir söz veya metni, edebiyat sanatı seviyesine yükselten temel değer, okuyanı veya dinleyeni etkileyecek, sarsacak, hayranlık içinde bırakacak seviyede güzel olmasıdır.

Edebiyat eseri, “çok anlamlı”dır ve her okunuşunda yeniden yaratılır. Her okuyucu, sahip olduğu yaş, cinsiyet, ruh hâli ve kültürüne göre, ondan bir mânâ elde eder veya ona bir yorum getirir. Aynı okuyucunun aynı eseri farklı zamanlarda okuması durumunda da bu husus geçerlidir. Hâlbuki, edebî olmayan metinlerde böyle bir çok anlamlılık söz konusu değildir. Buradan hareketle edebiyat eğitimcisinin edebî eser karşısında takınacağı katı, kesin, tekçi ve tekelci bir anlama ve anlamlandırma tavrı kabul edilemez.

Edebî metnin temel farklılıklarından biri ve edebîliği, çok büyük ölçüde dilinde tezahür eder. Ondaki dil, ne “günlük dil” gibi alelâde ne “ilmî dil” gibi kuru, açık ve temel anlamlı ne de sadece “iletişim”i sağlamakla yükümlü sıradan bir “araç”tır. Tabii dilden hareketle sanatkarca bir sezgi ve yaratışla elde edilen edebî dil, bütünüyle “amaç” hâline gelmiş dil içinde bir “üst dil”dir. Dilin bütün incelikleri, zenginlikleri ve imkânlarını en üst seviyede tasarruf eden edebî dil, sanatkarın elinde, okuyucunun dikkatini kendi üzerinde toplayan bir güzellik objesine dönüşmüştür (Çetişli, 2001, 116-124).

Edebî eser, baştan beri anlatmaya çalıştığımız varoluş tarzı, kendisini var eden unsurların kurgusu, ele aldığı konuya yaklaşım biçimi, metnin inşa tarzını veren yapısı, poetik işlevde somutlaşan dili ve bütün bunların âhenli birlikteliğinde somutlaşan terkibiyle “ferdî”, “orijinal” ve “tek”tir. Onun tıpatıp bir benzerinden bahsedilemez.

Hulâsa edebiyat eğitimi; ne tamamiyle metotsuz, pedagojik kurallardan uzak, keyfî ve rastgele bir öğretim faaliyeti ne büsbütün soyut birtakım bilgilerin ezberlettirilmesi ne de sadece ahlâk, tarih, sosyoloji ve dil dersidir. Edebiyat eğitimi, sanatkarın dil malzemesiyle hayat verdiği estetik değere hâiz edebî metni, varoluş amacı doğrultusunda anlama/anlamlandırma, duyma/duyurma, sezme/sezdirmeye üzerinde odaklaşan bir tür sanat eğitimidir. Temel amacı da, öğrencinin yaradılışından getirdiği güzellik duygusunu ortaya çıkarmak, geliştirip zenginleştirmek ve terbiye etmektir. Genç beyin ve ruhlara, evrensel insan ruhunun son derece karmaşık duyarlılıklarını sezdirmek, yüzyılların örsünde dövüle dövüle billurlaşmış millî zevki tattırmak, mensubu bulunduğu milletin hayatı ve kültürünü estetik bir çerçeve içinde tanıtmak, konuştuğu dilin incelikleri, güzellikleri ve zenginliklerini göstermek de edebiyat eğitiminin amaçlarındandır. Kendini bu amaçlara kilitleyen edebiyat eğitimcisi ise, ciddî bir bilgi birikimi ve metotlu metin çözümleme tecrübesinin yanında üstün pedagojik formasyonu olan bir sanat eğitimcisidir.

Kaynakça

Bilgegil, M. Kaya, (1980). **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Sevinç Matbaası, Ankara,

Ahmet Haşim, (1996). "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar", **Bütün Şiirleri**, Dergâh Yay., İstanbul, s.69-77

Çetişli, İsmail, (2004). **Metin Tahlillerine Giriş 1 -Şiir-**, Akçağ Yayınları, Ankara

Çetişli, İsmail, (2004). **Metin Tahlillerine Giriş 2 -Hikâye, Roman, Tiyatro-**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çetişli, İsmail, (2001). "Edebiyat Dili/Edebî Dil", **Türk Yurdu**, S. 162-163 , Şubat-Mart 2001, s.116-124.

THE PLACE AND MEANING OF LITERARY TEXT IN

LITERATURE EDUCATION

İsmail ÇETİŞLİ*

Abstract

It's known that there are some problems with education system in our country. One of this is the value of literary text in the literature training. We must discuss this subject again.

Sometimes literature teachers prefer to teach theoretical and abstract knowledge to students from elementary school to university and they prefer teaching than training. In addition we must say that there are no contemporary methods in this teaching. So, if we don't reach achievement in literature training so far, it's because of these problems.

According to me, in an aesthetic point of view, we prefer literature training that supported with contemporary methods, not literature teaching and we prefer literary text interpretation in training literature. We must aim to improve student's aesthetic sensations and to introduce the values of national and universal and richness of language and literature to students.

Key Words: Education, literature, literature training, literary text, literary text interpretation

* Prof. Dr.; Pamukkale Ü. Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi